

Религија старог Египта

Стари Египат био је цивилизација смештена у долини Нила. У време своје највеће експанзије (XV век.п.н.е.), Египат се простирао од делте Нила на северу, па све до данашњег Џебел Баркала на југу. Историја ове државе почиње са Египтом као уједињеном државом, што се догодило 3200. г.п.н.е. Јединствену египатску државу створио је Нермер (Менес), који је и био први фараон. Међутим, археолошки подаци указују на то да је египатско друштво постојало и било веома развијено и знатно пре тога тзв. Прединастички Египат. Египатска држава одржала се око три хиљаде година. Та дуга историја дели се на три периода: Старо, Средње и Ново царство, обухватајући укупно тридесет и једну династију које су владале током та три миленијума.

Са уједињењем Египта почиње политички развој државе, а упоредо са развојем политичких тековина, отпочиње и период културних достигнућа у чијем се средишту налази религија.

Египатска религија испрва збуњује обиљем богова који мењају своја имена и облике, појављују се у људским, животињским, биљним или сложеним облицима, а идентитет им се често не може са сигурношћу утврдити. Приликом проучавања египатске религије мора се имати на уму да она пре свега никад није била статична. Није било светих књига попут Торе, Библије или Курана, које чине чврсто језгро које се не сме мењати или доводити у питање. На мењање религије утицале су доста друштвене прилике, можда чак и у већој мери него што је религија утицала на социјалне прилике. Како су се друштвене прилике мењале, мењао се како дух тако и појавни облик религије.

О религији пре појаве писма зна се врло мало, већином из предмета које су пронашли археолози. То су углавном различите амајлије повезане с ловом или плодношћу, привесци начињени од животињских зуба или глинени кипови. На основу цртежа пронађених на посудама или уклесаних у стену, закључујемо да су постојали извесни религијски обреди, које је немогуће у потпуности разумети без писаног објашњења. Међутим, прилично сигурном изгледа претпоставка да се основна веровања и обичаји нису много променили у историјском раздобљу у коме се египатска религија у извесном смислу претворила у неки систем.

Египатска држава настала је уједињавањем малих самосталних области - нома, које су имале свака свог поглавара и бога или богињу као заштитника. Најстарија божанства, најчешће животињског облика, углавном су биле богиње, но било да се ради о богу или богињи, локално божанство је било врховна духовна сила у својој области. Божанства нису имала моћ изван својих области, а ратове су добијали и губили првенствено богови, а не племена. Током времена, области су се уједињавале а судбина локалних богова је првенствено зависила од начина уједињења које се могло остварити мирним путем или ратом. Ако је уједињење остварено мирним путем, божанства су, сходно свом полу и узрасту, постајала муж и жена, родитељ или дете. С друге стране, ако би се уједињење остварило ратом, победничко племе је обично деградирало бога поражених на ниво злодуха при том их присиљујући да прихвате њихово божанство.

Већ у прединастичко раздобље већина богова изашла је из оног првобитног чистог тотемизма. Свака нома имала је своју веру и свог бога заштитника што је настављено и касније када је Египат већ био политички уједињен. На пример Птах је био главни бог у Мемфису, Атум у Хелиополису, Хорус у Едфу, Амон у Теби, Озирис у Бусирису, Собек у Онбусу, Хатор у Дендери итд. На самом почетку та божанства су била једноставна тумачења одређених природних појава, насталих првенствено из страха према њима. Како Египћани своје богове нису могли да замисле као апстрактне појаве веровали су најпре да су божанства утелотворена у одређену животињу, а касније богови добијају људски облик. Свештеници из овога стварају читаве системе веровања, тумачећи тако различите природне појаве и њихове узроке. Тако се упоредо развија двоструко веровање:

народно и свештеничко, али касније долази до њиховог преплитања и утапања једног у друго. Поштовање богова у Египту повезано је са одређеном користи. Од бога се очекује помоћ или казна. Он на изванредан начин помаже град или ному, а народ му за узврат гради “стан” односно храм и даје све што му је потребно: храну, одећу, пиће и др. Приређују се различите свечаности и процесije у част бога, а и приносе се жртве. У почетку су то биле људске жртве, касније животиње. То се радило првенствено с циљем да се божанство задовољи и умилостиви.

По уједињењу Египта долази до живог саобраћаја између појединих нома. Нека божанства су постала веома позната својим наводним чудесима, те су им у ходочашћа долазили и људи из других места. Слично је било и са митологијом. Градови су прихватили митологију других градова. На тај начин су се различита веровања спајала у неку заједничку религију. Тај процес трајао је стотинама година, али до јединствене вере заправо никада није дошло. И покушај Аменофиса IV, фараона XVIII династије, да установи јединствену монотеистичку религију под окриљем бога Атона, завршен је безуспешно. Током времена, настаје неколико најзначајнијих религијских центара и школа, од којих је свака имала различито космогонијско учење и врховног бога. Међутим, и поред тога у сваком од ових центара постоји суверено, и што је карактеристично јединствено божанство – Сунце. Та чињеница доприносила је мешању различитих космогонијских учења, и уздизању појединих богова на ниво државног бога. Занимљиво је да током развоја египатске цивилизације није увек био доминантан један бог као врховни, већ се у зависности од политичких, културних и других прилика, дешавало да један бог замени другог на врховном трону.

Владари Тебе који су успели да протерају Хиксе из земље, издигли су бога Амона на највише божанство Египта. Такође јачају и култови других великих богова широм земље, као Атума у Хелиополису, Птаха у Мемфису, Тота у Хермополису, Хатор у Дендери итд. Али сва та божанства увелико заостају за Амном. Он је тај који је донео Египту слободу, који заробљава, кажњава и влада. Владар је његов син. Тако је он идентичан са Амном, те се поштовањем Амона поштује и владар (фараон). Подупирући тако легитимитет владара, Амоново свештенство је све више јачало своју власт и утицај у политици. Осим мушкараца, Амоновом храму је било придодано и много жена, углавном жена великаша. Кад је први Амонов пророк добио и назив “предстојник свештеника свих богова Горњег и Доњег Египта”, постао је стварни врховни свештеник читавог Египта. Фараони – освајачи, захвални Амону на ратним успесима, богато су даровали његов храм. Тако је богатство Амоновог храма постало далеко веће од других храмова. Амонови свештеници су добро знали какву снагу имају различита пророчанства што су користили да утичу на владара. Тако су временом владари у потпуности постали зависни, те ништа нису могли да ураде, а да не питају бога за савет. Утицај високог свештенства је играо важну улогу за време Тутмосиса II и Хатшепсут. Моћ тебанског свештенства толико је порасла да је била скоро већа од владареве. То је изазивало незадовољство извесних људи са двора, који нису били свештеници.

На двору Аменофиса III јавља се струја којој је припадала његова жена Теје, која износи култ Характија, божанства излазећег Сунца. То је уствари сама сунчана плоча - Атон. Поштовање Атона на двору постаје нека врста филозофије, а још више знак борбе против свемоћног Амоновог свештенства. То доводи до велике верске револуције Аменофиса IV.

Његова мајка Теје, и његов стриц Инен, велики свештеник, деловали су на младог Аменофиса IV, усавиштујући у њега култ Сунца. Он је био одушевљен тим новим учењем. Сматрао је да су Амонови свештеници, који су стекли за време његових претходника огромна богатства, изопачили веру испразним церемонијама. Он, као владар и син бога, мора Египту дати чисту веру. Схватио је да се то може постићи само кроз монотеизам. Зато је забранио све остале богове, а посебно Амона, наредивши да се натписи са његовим именом обришу одасвуд. Затворио је све храмове и наредио да се мора поштовати само један једини бог - Атон (сунчев диск). По читавом Египту гради храмове Атону. Отпор према Амону показује одмах при крунисању, крунишући се не у Теби, граду Амона,

већ у Хермополису у храму Ра. На месту данашње Тел ел Амарне гради нову престоницу Акхетатон тј. “хоризонт Атона”, а дотадашње име Аменофис (“Амон почива”) мења у Ехнатон (“покоран Атону”), а своју жену Нефертиту називе Нефернефруатон тј. “најлепше од најлепшег је Атон”. У Ахетатону гради три храма Атону и око њих палате. Ехнатон је храмовима одузео сав иметак, те су свештеници морали да се прихвате другог посла. Незадовољни подигли су устанак, који је брзо савладан. Ослањајући се на војску састављену од Либијаца, Сиријаца и Црнаца, Ехнатон је почео немилосрдно да прогони култ Амона. Храмови Амона су напуштени и пропадали су. Слично се дешавало и са осталим божанствима.

Атон као божанство био је различит од свих других. Он није само отац Египћана, већ отац свих људи. О томе највише можемо сазнати из једне химне Сунцу, у којој Ехнатон износи монотеистичко учење о једнакости, без обзира на народност и расу.

Атон је врховни бог, стваралац света. Био је свеприсутан тако да није требао да буде приказиван у облику статуе. Његово светилиште је било двориште без настрешнице, што је омогућило онима који су му приносили жртве да се сунчају на његовим зрацима светлости. Фараон је уз помоћ своје краљице Нефертите, био Атонов пророк.

Међутим, таква вера није могла ухватити корене, јер је народ био исувише обузет празноверјем, магијом и старим божанствима. Реформа је лишила свештенике дотадашњих привилегија, па се веома кратко одржала након Ехнатонове смрти. Ово учење је нестало као да никад није ни било. Након Ехнатонове смрти и кратке владавине Сакереа, на власт долази Тутанкатон, још увек дете. Присталице старе вере су ту виделе повољну прилику и приморали фараона да врати култ Амона и врати престоницу у Тебу. Атонов култ је напуштен. Атонов храм је разорен, свуда је заведен култ старих богова, а име и слике Ехнатона брисане су и уништаване. Тутанкатон је променио име у Тутанкамон. Са овом реакцијом нестаје заоставштина Ехнатонове реформе.

У религији старог Египта наилазимо на низ различитих веровања, обреда и церемонија. Занимљива је улога светих животиња. Сами приказ богова са животињским ликовима доказује ту тврдњу. У неким случајевима све животиње једне врсте сматране су светим и биле су балсамоване и сахрањиване, са свим почастима – крокодили, ибиси, мачке или пси. У другим случајевима само једна животиња је била издвајана као утелотворење бога. Птица бенну је била утелотворење бога Амон – Ра, ибис Тота, мачка богиње Бастет итд.

Велики значај Египћани су придавали и сновима, верујући да су снови поруке богова. Тако је негде 1300 г.п.н.е. направљен и први сановник са више од 200 тумачења тих порука. Заступали су теорију супротних симбола (нпр. ако се сања смрт, то значи дуг живот и сл.).

Занимљиве су њихове свечаности и обреди. Сматрали су да богови имају исте потребе и нагоне као и људи. Тако су ујутро с лика бога скидали ноћну одећу, прали га, доносили му храну и пиће. Тиме су се бавили свештеници “слуге божије” и њихови помоћници “чисти”. После тога бог је примао посетиоце или објављивао пророчанство, наравно преко свештеника. Неке свечаности састојале су се само од посебне жртве или процесације унутар храма. Друге су била дуга путовања реком до храма неког другог бога. Тако је, на пример, богиња Хатор бродом путовала око 100 миља из свог храма у Дендери до градића Едфа, у којем је био Хорусов храм. Овакве свечаности људи су сматрали празницима, а неки су одлазили и на ходочашћа. Прикази богова су већином били начињени од камена или неког племенитог метала и богато украшени, те је мали број сачуван. У почетку су свештеничку дужност обављали локални достојанственици, али се временом развило и службено свештенство. Уз врховног је постојао низ других свештеника, а и жене су могле служити као свештенице

Египатска митологија обилује бројним митовима о стварању света. Један од најопштије прихваћених био је да је првобитни свет настао из воде. Веровало се да су се разичити богови појавили на брду које се издигло из воде и на разне начине стварали друге богове. Тврди се и да су многи храмови изграђени на том исконском брду. Уз митове ту су и молитве и хвалоспеви боговима.

“Књиге мудрости” су дела која су садржавала многе практичне и моралне савете, и разне магијске чаролије. Те књиге су подстицале њихове читаоце да живе у складу са морално–етичким кодексом, што је осигуравало загробни живот. Управо веровање у загробни живот заузима централно место у египатској религији и митологији.

Чини се да су Египћани од увек веровали у загробни живот. У најстаријим гробовима пронађени су остаци хране и прибора, а касније је раскошност гробова, често била већа и од раскошности домова. Иако је у читавом Египту постојало веровање у загробни живот, представа о том животу је била различита. Веровало се да ако се над покојником обави Озирисов ритуал, покојник оживи у загробни живот који је сличан ономе који је дотад живео. Због тога се у гробницу остављала храна, одећа, посуђе и слично. У гробници су такође сликане и различите сцене из свакодневног живота: лов, свечаности, разни послови, храна, пиће итд. Све то би, након што би се над њим изрекле прописане формуле, примало по египатском веровању живот тј. облик, како би се покојник могао по вољи забављати, јести и пити у загробном животу. Све то је рађено како би се лакше поднела смрт која је за њих требала да представља само прелаз у нови живот. По сликама у гробницама, можемо закључити да су Египћани други свет замишљали сличним овом свету, али ипак бољим, са успешнијим ловом, богатим гозбама и лепим девојкама. Још у прединастичко доба постојало је веровање да је за вечни живот потребно да се тело умрлог што боље сачува, те се оно у ту сврху балсамовало, мумифицирало и смештало у што неприступачнију гробницу. Тако је мумифицирање постало важан део целокупног обреда. Тела сиромашних полагања су у натро – купку, како би се ослободила влажности, а затим су увијана у завоје. Богатијим људима су одстрањивали и унутрашње органе, осим срца, које је сматрано за центар разума и осећања. На самом почетку Египћани су сахрањивали мртве у врелом пустињском песку који је чувао тело од распадања. Касније су почели да граде камене гробнице, те су морали пронаћи неки начин да тело одрже и у тим гробницама. Тако се развила вештина мумифицирања. Извађени унутрашњи органи су се чували у четири суда звана “канопске вазе”. Након тога су у тело стављене соли које су помагале при његовом сушењу. Кад би се леш осушио, купали би га, истрљали смолом и умотавали у траке од платна. Све то је трајало 70 дана, због веровања да је толико трајало балсамовање Озириса. Упоредо с тим припреман је сандук (саркофаг), чија је раскош зависила од платежне моћи умрлога. Глава је сматрана за средиште живота, те је њено одрубљивање било незамисливо. Проблем се јављао кад је тело било уништено или изгубљено, иако је у крајњим случајевима кип или портрет умрлог могао послужити као замена.